SƏS

Ф.Көчәрлинин "Ана дили" мәгаләси:

мүбаһисәләр вә мүзакирәләр

XX әсрин 10-ҹу илләриндә Азәрбајҹан дилинин милли мүстәгиллијини вә тәмизлијини тә'мин етмәк, иҹтимаи функсијасыны, ишләк даирәсини ҝенишләндирмәк уғрунда мүбаризәләр јени вә ҝәрҝин мәрһәләјә дахил олду. "Игбал" гәзетиндә "Нари" тәхәллүсү илә бир мүәллифин "Дилимиз", Түрк Ибн Јасәфин "Дил әтрафында" мәгаләләри илә башланан мүзакирәләр редакторун хүсуси комментаријалары илә мүшајиәт олунду. 1913-ҹү илин 19 јанварында Бакыда нәшрә башлајан "Шәлалә" журналы өзүнүн 11-ҹи сајындан е'тибарән "Гафгаз лисан шивәси илә китабәт" рубрикасы тәшкил етди. Бурада журналын баш редактору "Алтун гәләм"ин "бир гач сөз" јазысы илә дәрҹ олунмуш мәгаләсинин ардынча "М" криптониминин архасында дуран бир мүәллифин "Дил мәсәләси", М.Ә.Рәсулзадәнин "Асан дил јени лисан", "Јени лисанчылар вә түркчүләр", "М.М"ин "Дил мәсәләси", јахуд "Алтун гәләмә ҹават" мәгаләләри, "М" криптоними архасында дуран мүәллифин "Ачыг мәктубу" дәрҹ олунду. Бир гәдәр сонра "Игбал" вә "Шәлалә" арасында идеја мүбаризәләри кәскинләшәндә мүбаһисәләр вә ихтилафлар даирәсини ҝенишләндирди, орада Сејид Һүсејн, Әли Сәбри Гасымов, Не'мәт Бәсир вә б.иштирак етмәјә башладылар.

Мүбаһисәләрдә Азәрбајҹан дилинин талеји вә иҹтимаи мөвгеји илә әлагәдар гојулан мәсәләләр вә ирәли сүрүлән фикирләр мүхтәлиф иди. Бурада ҝениш халг күтләсинин дилинә әсасланмагла әдәби дил јаратмаг идејасыны мүдафиә едәнләрлә јанашы, ана дилимизин варлығыны инкар едиб, онлара Истанбул шивәсини гәбул етмәји тәклиф едәнләр, бүтүн түрк халглары үчүн ортаг дил јаратмаг идејасыны ирәли сүрәнләр вә азәрбајҹанлыларын да белә бир дилдән бәһрәләнмәләри фикрини мүдафиә едәнләр дә вар иди.

Ф.Көчәрлинин "Ана дили" мәгаләси дил мәсәләси әтрафында "Игбал" вә "Шәлалә"дә ҹидди мүбаһисәләрин ҝетдији ҝүнләрдә "Молла Нәсрәддин" журналында дәрҹ олунду. ("Мола Нәсрәддин" журналы, 1913, 16 сентјабр, 12 октјабр, 22, 28-ҹи сајларында).

Ф.Көчәрлинин "Ана дили" мәгаләсинин "Молла Нәсрәддин" журналында дәрҹ олунмасы тәсадүфи дејилди. О, бунунла биринҹи рус ингилабы ҝүнләриндән башлајараг хәлгилик мөвгејиндә дуран, Азәрбајҹан дилини јад тә'сирләрдән горумаг уғрунда фәдакарлыгла мүбаризә апаран вә ҝениш күтләнин арзу вә истәкләрини ифадә едән "Молла Нәсрәддин" әдәби мәктәбинин вә она рәғбәт бәсләјәнләрин мөвгејини бәјан едирди.

Ф.Көчәрли дил әтрафында ҝедән мүбаһисәләрә дејилмиш фикирләри үмумиләшдирәрәк јазырды: "Хејли вахтдыр ки, дил мәсәләси мәһәлли мүзакирәләрә гојулуб, онун үстүндә мәҹлисләрдә, гәзет сүтунларында вә журналларда бәһс олунур. Ким Истанбулда ишләнән әдәби дили тә'риф едиб, ону саир јерләрдә ишләнән түрк дилләринә тәрҹиһ верир, кими Азәрбајҹан түркләринин шивеји-лисаныны бәјәниб онун тәрәфини сахлајыр, бир паралары да Ибн Јафәс кими түркләр үчүн үмуми бир дил тә'сис етмәк фикриндәдирләр ки, һәр јердә о дилдә данышыб јазылсын".

Ф.Көчәрли түрк халглары аиләсинә мәнсуб олан азәрбајҹанлыларын шанлы тарихә, зәнҝин тарихә малик олдуғуну, хүсуси мәканда јашајыб формалашдығыны нәзәрә алыб, онларын ана дилинин мүстәгиллијини мүдафиә едир, онун јад тә'сирләрдән горунмасы јолунда вар гүввәси илә чалышырды.

Әдиб јазырды: "Һәр милләтин өзүнә мәхсус ана дили вар ки, онун мәхсуси малыдыр. Ана дили милләтин мә'нәви дирилијидир, һәјатынын мајәси мәнзиләсиндәдир. Ананын сүдү бәдәнин мајеси олдуғу кими, ананын дили дә руһун гидасыдыр, һәр кәс өз анасыны вә вәтәнини севдији кими, ана дилини дә севир".

Фирудин бәј Көчәрли бөјүк рус педагогу К.Д.Ушинскијә истинад едәрәк һәр бир халгын дилини онун варлығыны, милли мүстәгиллијини тә'мин едән әсас вә башлыҹа амил һесаб едирди. "Бир милләтин малыны, дөвләтини вә һәтта вәтәнини әлиндән алсан өлүб итмәз, амма дилини алсан фот олар вә ондан бир нишан галмаз".

Дилин халгын тарихиндә ојнадығы ролу јүксәк гијмәтләндирән Ф.Көчәрли онун мүстәгиллијини инкар етмәк, халга башга бир дили зорла гәбул етдирмәк үчүн ҝөстәрилән тәшәббүсләри милләтин варлығына хәјанәт кими гијмәтләндирирди. Бу бахымдан әдибин биринҹи рус ингилабындан сонра Азәрбајҹанда мүхтәлиф шәкилдә тәзаһүр едән османчылыг мејлләрини зәрәрли һесаб едирди.

> *"Һәр милләтин өзүнә мәхсус ана дили вар ки, онун мәхсуси малыдыр. Ана дили милләтин мә'нәви дирилијидир, һәјатынын мајәси мәнзиләсиндәдир. Ананын сүдү бәдәнин мајеси олдугу кими, ананын дили дә руһун гидасыдыр, һәр кәс өз анасыны вә вәтәнини севдији кими, ана дилини дә севир".*

(Арды вар)

Вејдәддин Пирәлијев,
Н. Туси адына
Азәрбајҹан Дөвләт Педагожи
Университетинин диссертанты.